

کلیات حقوق جزا

دکتر محمد علی اردبیلی
استاد انشراح حقوق دانشگاه شهید بهشتی

سرشناسه : اردبیلی، محمدعلی، ۱۳۲۶ -
 عنوان و نام‌پدیدآور : کلیات حقوق جزا / محمدعلی اردبیلی
 مشخصات نشر : تهران: میزان، ۱۳۹۷
 مشخصات ظاهری : ص. ۲۷۲.
 فروست : علوم اجتماعی؛ ج ۱: ۱۹۷، ج ۲: ۱۹۸، ج ۳: ۱۹۹،
 کلیات ۱۲۰۰؛
 شابک : ج ۱، 4-978-964-511-996-978-964-511-997-1، ج ۲، 1-978-964-511-999-978-964-511-998-8، ج ۳، 3-978-964-511-999-978-964-511-998-8
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
 یادداشت : واژه‌نامه
 یادداشت : کتابنامه. (۲۵۵) تا (۲۶۴)
 موضوع : حقوق جزا - Criminal law
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۷ ک ۴۱۴/۴/۵۰۱۵ K
 رده‌بندی دیوئی : ۳۴۸
 شماره کتابشناختی : ۵۳۷۲۶۶۸

هرگونه تکثیر (اعم از چاپ، کپی، فایروانکترونیکی و...) از این اثر بدون اخذ مجوز
 از ناشر خلاف قانون بوده و پیگرد قانونی دارد.
 لطفاً در صورت مشاهده، موارد را به شماره تلفن‌های ذیل اطلاع دهید.

۱۲۰۰
 نشر میزان
 کلیات حقوق جزا
 دکتر محمدعلی اردبیلی
 چاپ اول: پاییز ۱۳۹۷
 صفحه‌آراء: محبوبه نادی
 قیمت: ۱۸۰۰۰ تومان
 شمار: ۵۰۰۰ نسخه
 شابک: ۵-۹۹۹-۵۱۱-۹۶۴-۹۷۸

دفتر مرکزی: خ شهید بهشتی، بعد از چهارراه سهروردی، خ کاووسی‌فر، کوچه نکبسا، پلاک ۳۲، تلفن ۸۸۵۴۹۱۳۱
 فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، رویروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخرآزی، پلاک ۸۳، تلفن ۶۶۴۶۷۷۷۰
 واحد پخش و فروش: خیابان سمیه، بین مفتح و فرصت، پلاک ۱۰۴، تلفن ۸۸۳۴۹۵۲۹-۳۱
 پست الکترونیکی: mizannasher@yahoo.com وب سایت: www.mizan-law.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱۱

فصل نخست: محتوا و موضوع حقوق جزایی

گفتار نخست: آشنایی با مفاهیم جزایی؛ جرم، مجازات، اقدامات تأمینی و تربیتی، بزهکاری، بزه‌دینی، مسئولیت جزایی.....	۱۸
الف) جرم.....	۱۸
ب) مجازات.....	۲۴
۱. سزادهی.....	۲۶
۲. بازدارندگی.....	۲۷
۳. توان‌گیری.....	۲۸
۴. بازپروری.....	۲۸
پ) اقدامات تأمینی و تربیتی.....	۳۰
ت) بزهکاری.....	۳۳
ث) بزه‌دیدگی.....	۳۸
○ نظریه فعالیت روزمره.....	۴۲
○ نظریه سبک زندگی.....	۴۳
ج) مسئولیت کیفری.....	۴۵
گفتار دوم: اختیارات و وظایف دولت در مبارزه با بزهکاری.....	۴۷
الف) سیاست جنایی.....	۴۹
ب) جرم‌انگاری.....	۵۱
۱. اصل آسیب.....	۵۴
۲. اخلاق‌گرایی قانونی.....	۵۷

۳. پدرسالاری ۵۹
۴. کردار آزارنده ۶۰
- پ) کیفرگذاری ۶۱

فصل دوم - منابع حقوق جزا در حقوق ایران

- گفتار نخست: منابع الزامی حقوق کیفری ۷۵
- الف) قانون ۷۵
۱. قوانین مجلس شورای ملی ۷۶
۲. توایح قانونی شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران ۷۷
۳. مصوبات مجلس تشخیص مصلحت نظام ۷۸
۴. مصوبات کمیسیون داخلی مجلس شورای اسلامی ۷۹
- ب) آیین‌نامه ۸۰
- پ) معاهدات بین‌المللی ۸۴
- گفتار دوم: منابع ارشادی حقوق کیفری ۸۷
- الف) رویه قضایی ۸۷
- ب) عقاید علماء حقوق یا آموزه‌های حقوقی (دکترین) ۸۹
- پ) عرف ۹۱
- ت) منابع فقهی یا فتاوی معتبر ۹۳

فصل سوم - جایگاه حقوق کیفری و ارتباط آن با دیگر

رشته‌های حقوق و علوم دیگر

- گفتار نخست: جایگاه و اهمیت حقوق کیفری ۹۸
- الف) محتوای حقوق کیفری ۹۹
۱. حقوق کیفری عمومی ۹۹

۱۰۱.....	۲. حقوق کیفری اختصاصی.....
۱۰۲.....	۳. آیین دادرسی کیفری.....
۱۰۳.....	۴. علم اجرای احکام کیفری (کیفرشناسی).....
۱۰۵.....	گفتار دوم: رابطه حقوق کیفری با دیگر رشته‌های حقوق.....
۱۰۵.....	الف) رابطه حقوق کیفری با رشته‌های حقوق عمومی.....
۱۰۵.....	۱. رابطه حقوق کیفری با حقوق اساسی.....
۱۰۶.....	۲. رابطه حقوق کیفری با حقوق اداری.....
۱۰۶.....	۳. رابطه حقوق کیفری با حقوق بین‌الملل عمومی.....
۱۰۸.....	ب) رابطه حقوق کیفری با رشته‌های حقوق خصوصی.....
۱۰۸.....	۱. رابطه حقوق کیفری با حقوق مدنی.....
۱۰۹.....	۲. رابطه حقوق کیفری با حقوق تجارت.....
۱۱۰.....	استقلال حق کیفری.....
۱۱۱.....	پ) رابطه حقوق کیفری با اخلاق.....
۱۱۴.....	ت) رابطه حقوق کیفری با فلسفه.....
۱۱۵.....	گفتار سوم: تحکیم علمی حقوق کیفری.....
۱۱۵.....	الف) علوم جرم‌یابی.....
۱۱۶.....	۱. پزشکی قانونی.....
۱۱۶.....	۲. سم‌شناسی.....
۱۱۶.....	۳. پلیس علمی.....
۱۱۷.....	ب) جرم‌شناسی.....
۱۱۷.....	۱. علوم پزشکی.....
۱۱۸.....	۲. علوم اجتماعی.....
۱۲۰.....	۳. علوم روانشناختی و روان‌پزشکی.....
۱۲۱.....	پ) رابطه جرم‌شناسی و حقوق کیفری.....
۱۲۲.....	۱. تأثیر بر قانونگذار.....
۱۲۳.....	۲. تأثیر بر قاضی.....

۳. تأثیر بر مجریان احکام کیفری ۱۲۳

فصل چهارم - پدیده جنایی و واکنش علیه آن

گفتار نخست: پدیده جنایی و علل آن ۱۲۷

الف) پدیده جنایی، مفهوم مجرد قانونی ۱۲۹

۱. تحلیل تعریف قانونی پدیده جنایی ۱۲۹

○ رفتار مخالف نظم اجتماعی ۱۳۰

○ رفتار مصرح در قانون جزا و همراه با کیفر ۱۳۱

۲. آثار تعریف قانونی پدیده جنایی ۱۳۳

○ آثار مربوط به وجود پدیده جنایی ۱۳۳

○ آثار مربوط به مبارزه با پدیده جنایی ۱۳۴

ب) پدیده جنایی، واقعیت انسانی اجتماعی ۱۳۵

۱. تحلیل بیش واقع‌گرایانه پدیده جنایی ۱۳۶

○ واقعیت اجتماعی ۱۳۶

○ واقعیت انسانی ۱۳۸

۲. علل پدیده جنایی ۱۳۹

○ عوامل درونی بزهکاری ۱۳۹

○ عوامل برون بزهکاری ۱۴۰

۳. آثار بیش واقع‌گرایانه از پدیده جنایی ۱۴۱

○ آثار مربوط به وجود پدیده جنایی ۱۴۲

○ آثار مربوط به مبارزه با پدیده جنایی ۱۴۳

۴. نتیجه‌گیری درباره پدیده جنایی ۱۴۴

گفتار دوم: واکنش اجتماعی علیه پدیده جنایی ۱۴۶

الف) جنبه‌های قانونی واکنش اجتماعی ۱۴۶

۱. تعیین قانونی بزهکاری، وضع جرایم و مراتب آن ۱۴۷

۱۴۸.....	۲. صورت‌های مبارزه علیه بزهکاری و تنوع تدابیر سیاست جنایی.....
۱۴۹.....	○ تدابیر پیشگیرنده.....
۱۵۱.....	○ تدابیر سرکوبنده.....
۱۵۱.....	۳. جهت‌گیری تدابیر سرکوبنده: هدف‌های مبارزه با بزهکاری.....
۱۵۲.....	○ هدف اخلاقی.....
۱۵۲.....	○ هدف سودمندی.....
۱۵۴.....	گفتار سوم: انواع واکنش اجتماعی علیه پدیده جنایی.....
۱۵۸.....	الف مجازات اعدام.....
۱۶۱.....	ب) مجازات حبس.....
۱۶۶.....	پ) مجازات عداو.....
۱۶۸.....	ت) جزای نقد.....
۱۷۱.....	گفتار چهارم: تحول واکنش اجتماعی علیه پدیده جنایی.....
۱۷۳.....	الف) دوران نخستین.....
۱۷۳.....	۱. دوره انتقام‌جویی و جنگی خصوصی.....
۱۷۵.....	۲. دوره دادگستری خصوصی.....
۱۷۸.....	۳. دوره دادگستری عمومی.....
۱۸۰.....	ب) تحوّل حقوق کیفری در پرتو اندیشه‌های دیریز.....
۱۸۰.....	۱. مکتب اسلام.....
۱۸۸.....	۲. مکتب عدالت مطلق.....
۱۸۹.....	○ افلاطون (۴۲۸-۳۴۷ ق.م.).....
۱۹۲.....	○ ژوزف دومستر (۱۸۲۱-۱۷۵۳ م.).....
۱۹۶.....	○ امانوئل کانت (۱۸۰۴-۱۷۲۴ م.).....
۱۹۹.....	۳. نقد نظریه عدالت مطلق.....
۲۰۱.....	۴. مکتب اصالت سودمندی.....
۲۰۱.....	○ ژرمی بنتام (۱۸۳۲-۱۷۴۸ م.).....
۲۰۵.....	○ سزار بکاریا (۱۷۹۴-۱۷۳۸ م.).....

۵. نقد نظریه قرارداد اجتماعی و سودمندی کیفر..... ۲۰۷
۶. مکتب نئوکلاسیک..... ۲۱۰
۷. نقد نظریه نئوکلاسیک..... ۲۱۵
- پ) تحول حقوق کیفری در پرتو اندیشه‌های معاصر..... ۲۱۶
۱. مکتب اصالت تحصیل..... ۲۱۶
۲. نقد نظریه اصالت تحصیل..... ۲۲۴
۳. مکتب اصالت عمل..... ۲۲۶
۴. مکتب دفاع اجتماعی جدید..... ۲۳۴
۵. مکتب دفاع اجتماعی جدید..... ۲۴۵
۶. نقد نظریه دفاع اجتماعی جدید..... ۲۴۸

کتابنامه..... ۲۵۵

واژه‌نامه..... ۲۶۳

موضوع‌نامه..... ۲۶۷

پیشگفتار

کتابی که پیش رو دارید کلیات حقوق جزا، کتابی درسی است که سرفصل‌های آن براساس مصوبه شورای عالی برنامه‌ریزی آموزش^۱ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تهیه و تنظیم گردیده و از سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ به تعداد یک واحد درسی در برنامه آموزشی دانشجویان رشته حقوق گنجانده شده است. با این کلیات هدف آشنایی دانشجویان با مفاهیم و مسائل حقوق کیفری و ساختار و جایگاه این دانش حقوقی است. شاید بهتر بود از آن به الفبای حقوق جزا یاد می‌کردیم. نمایی بر این است که اگر این الفبا خوب دانسته شود فهم حقوق جزا در واحدهای دیگر این درس آسان‌تر خواهد بود. تأمین این خواسته ممکن و شدنی است مشروط بر این که وقت و ساعات بیشتری به این درس اختصاص داده شود. برنامه این درس نسبت به سایر رشته‌ها سنگین است و از هر دری سخنی است. از این رو، تدریس مطالب این واحد درس در ۱۶ ساعت (بر طبق برنامه) اگر هم ناممکن نباشد بسیار دشوار است و فرصت برای هضم و جذب مطالب کتاب هم بسیار کوتاه. چاره این تنگی و کمبود وقت به نظر نویسندگان افزودن کمینه یک ساعت به ساعات جلسات هفتگی این درس و در فرصت بازنگری برنامه‌های درسی در آینده تخصیص دو واحد به کلیات حقوق جزا در برنامه آموزشی است. قبول باید کرد که تدریس کلیات درس رشته حقوق آسان‌تر از آموزش جزئیات آن نیست. به ویژه هنگامی که مخاطبان این درس‌ها مبتدیان و تازه واردان به دانشکده‌ها باشند. یعنی دانشجویانی که نه از این صحیفه چیزی خوانده‌اند و نه از این مقولات چندان چیزی شنیده‌اند. با این شرایط و این وقت کم می‌توان پیشاپیش حدس زد که این بار چگونه ممکن است به منزل برسد.

۱. مصوب یکصد و دهمین جلسه مورخ ۱۳۹۴/۹/۲۳ شورای تحول و ارتقای علوم انسانی.

در تعیین مباحثی که قرار است دانشجویان را با مقدمات حقوق جزا آشنا کند جای بعضی از مباحث مهم مانند اصول عمومی حقوق جزا در یک فصل، سیاست جنایی در فصل دیگر و مسائلی همچون عدالت ترمیمی خالی است. هر چند در چارچوب برنامه مصوب سنگین تر کردن مطالب این درس، بیش از آنچه هست، در وضع کنونی به صواب نیست، ولی با کوتاه کردن سخن در بعضی از گفتارها و اختصار در شرح بعضی از مفاهیم، به ویژه تکراری، به نظر تا حدودی می توان جا برای بعضی از مباحثی که مغفول مانده است باز کرد. این شیوه ای است که نویسنده در تألیف این کتاب برگزیده است.

درباره بعضی موضوعاتی که در مجلدات کتاب حقوق جزای عمومی از منظر قوانین و مقررات جاری کمتر به شرح و بسط آنها پرداخته ایم، در کلیات پیشاپیش، براساس عناوین و فصل های برنامه درسی، شرح و توضیح وافیه داده ایم. لیکن برای پرهیز از تکرار مطالب، سعی ما بر آن بوده است که از زوایای دیگری هم به موضوع نگاهی بیندازیم. در واقع پرداختن به یک موضوع دو بار در فصول متعدد مجلدات این کتاب به منزل شرح و توصیف ناگفته هایی است که فرصت بیان آن، به دلایل محدودیت برنامه درسی فراهم نیامده بود.

در پایان نویسنده امیدوار است که با این مقدمه در چهای هر چند کوچک به روی دانشجویان و دانش پژوهان بگشاید تا از ورای آن بتوانند به افق های دور دست حقوق جزا نگاهی بیفکنند و اگر به ادامه راه راغب به دانش این وجیزه را راهنمای خود قرار دهند.

محمدعلی اردبیلی

پاییز ۱۳۹۷